

اثرات بهسازی مسکن در تحولات کارکرد اقتصادی مسکن روستایی مورد: دهستان شمشیر در شهرستان پاوه

جمشید عینالی*؛ استادیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
بهروز محمدی یگانه؛ دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.
محمدطیب خالدی‌نیا؛ دانشجوی کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان، ایران.

در بافت مقاله: ۱۳۹۳/۶/۶

پذیرش نهایی: ۱۳۹۴/۳/۱۷

چکیده

امروزه پدیده بدمسکنی ناشی از فقدان استحکام مناسب، فرسودگی بنا، آلودگی‌های بهداشتی ناشی از تداخل دام و محیط زیست، تداخل فضای معیشتی و زیستی از مهم‌ترین چالش‌های مسکن روستایی در کشور است که از ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی کشور نشأت می‌گیرد. هدف این پژوهش، بررسی نقش بهسازی مسکن روستایی در بهبود ویژگی‌های کیفی آن و تأثیر این فرآیند در تحولات کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی است. نوع پژوهش کاربردی است که برای تبیین موضوع و نتایج آن از روش‌های توصیفی-تحلیلی مبتنی بر مطالعه میدانی استفاده شده است. قلمرو مکانی پژوهش دهستان شمشیر در شهرستان پاوه در غرب استان کرمانشاه است و براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۰) دارای ۲۵۹۳ خانوارهای ساکن بوده که با استفاده از فرمول کوکران ۲۸۷ مورد به‌عنوان نمونه انتخاب گردید. نتایج مطالعه نشان داد بهسازی مسکن روستایی نقش مهمی در ایجاد تغییرات در اجزای مسکن روستایی برجا گذاشته است. به طوری که، این تغییرات را می‌توان در طرح و نقشه ظاهری و الگوبرداری گسترده از مسکن شهری، حذف برخی از اجزای اساسی مسکن قدیم و نیز بهبود دسترسی به امکانات و خدمات زیرساختی مشاهده نمود. همچنین به دلیل قرارگیری بیشتر روستاهای مورد مطالعه در مسیر ارتباطی روانسر-پاوه، بیشترین تغییرات صورت گرفته در کارکرد اقتصادی مسکن روستایی در بین مؤلفه‌های بررسی شده است که در دو دوره قبل و بعد از بهسازی بخشی از مسکن به ارایه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری و خدمات مسافری و اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی در بین مردان اختصاص دارد. کمترین تفاوت معناداری در دوره قبل و بعد نیز به ترتیب در مؤلفه‌های وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار و انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان گزارش شده است. بنابراین می‌توان گفت، کارکرد اقتصادی مسکن روستایی در روستاهای نمونه، عمدتاً از شکل سنتی اقتصاد روستایی به اشکال متنوع و جدید و عمدتاً خدماتی در حال گذر است.

واژگان کلیدی: مسکن روستایی، بهسازی مسکن، اقتصاد روستایی، کارکرد مسکن، شهرستان پاوه.

* Email: einalia@gmail.com

(۱) مقدمه

جوامع روستایی به‌ویژه در کشورهای در حال توسعه با چالش‌های متعدد اجتماعی-اقتصادی از قبیل فقر، درآمد پایین، سوءتغذیه، بیکاری، شکل‌گیری اندک سرمایه، مهاجرت‌های گسترده روستا - شهری، نارسایی امکانات بهداشتی و درمانی و وضعیت نامناسب کمی و کیفی مسکن مواجه است؛ به طوری که دامنه تأثیرگذاری برخی از این چالش‌ها تا حدی است که نه تنها مناطق روستایی را تحت تأثیر قرار می‌دهد، بلکه اثرات و پیامدهای آن می‌تواند شهرهای کوچک و بزرگ را نیز متأثر ساخته و به بروز معضلاتی در این مناطق منجر شود (مطیعی‌لنگرودی و بخشی، ۱۳۸۹: ۳۲). از دیدگاه صاحب نظران، این چالش‌ها عمدتاً با شرایط اقتصادی-اجتماعی جامعه و فقدان نظام و مکانیزم‌های اقتصادی و اجتماعی کارآمد در ارتباط است (سعیدی، ۱۳۸۵: ۵۳). از جمله یکی از مهمترین چالش‌های پیش روی توسعه روستایی در کشور می‌توان به نامناسب بودن کالبدی مساکن روستایی ناشی از بروز پدیده بد مسکنی اشاره نمود. به طوری که این پدیده از فقدان استحکام مناسب، فرسودگی واحدهای مسکونی، آلودگی‌های بهداشتی ناشی از تداخل دام و محلی زیست، تداخل فضای معیشتی و زیستی ناشی می‌شود (سرتیپی پور، ۱۳۹۱: ۱۳۰؛ بی‌تی، ۱۳۹۱: ۱۱۶) که از ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی کشور (سعیدی، ۱۳۸۸: ۱۰۴) و بی توجهی به ضوابط فنی، فرسودگی ساختمان‌ها، عدم نظارت موثر، نارسایی زیرساختی-اقتصادی نشأت می‌گیرد (پورطاهری و همکاران، ۱۳۹۰: ۲۵؛ Nanda and Pani, 2011:670; Mahendran and Hussain, 2010). (77:).

از این رو، تلاش برای کاستن از پدیده بدمسکنی در مناطق روستایی کشور، از طریق بهسازی و نوسازی بافت فرسوده، مقاوم سازی مسکن روستایی، تدوین ضوابط و مقررات فنی و کیفی و صدور اسناد مالکیت مساکن روستایی همگام با تدوین برنامه دوم توسعه آغاز گردید و با ارایه اعتبارات بهسازی در چارچوب طرح ملی مقاوم‌سازی مسکن روستایی در طی برنامه چهارم و پنجم توسعه (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۶: ۲۵) بخش مهمی از چالش‌های مسکن و کالبد روستایی که با کمبود سرمایه و منابع مالی مرتبط بوده است، را مرتفع کرده (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸) و زمینه را برای ایجاد تحولات اجتماعی-اقتصادی در مناطق روستایی فراهم کرده است. همین امر از طریق بهبود محیط کالبدی روستا، تأثیرات بسزایی را در تأمین نیازها و کیفیت زندگی ساکنین و تغییرات معیشتی و کارکردی مساکن روستایی سبب شده است (مطیعی لنگرودی و بخشی، ۱۳۹۰: ۳۵؛ Bateman, 2011:1).

با توجه به یافته‌های تعدادی از مطالعات، نوسازی مسکن روستایی باعث شده است تا کارکرد سنتی مساکن که مبتنی بر تداخل محل کار و سکونت در کنار هم و به‌ویژه نگهداری دام و زراعت در یک فضای

هماهنگ بود، دچار تغییرات متعددی شود (ياسوری، ۱۳۸۶: ۹۰-۸۹). بنابراین، هدف این تحقیق بررسی نقش بهسازی و نوسازی مسکن روستایی در کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی است. به این منظور، دهستان شمشیر از توابع شهرستان پاوه در استان کرمانشاه به عنوان محدوده مکانی تحقیق مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق تلاش شده است به سوالات زیر پاسخ داده شود که آیا بهسازی مسکن روستایی با استفاده از وام‌های مقاوم‌سازی مسکن توانسته است به ایجاد تغییرات در اجزای مسکن و کارکردهای اقتصادی آن در منطقه روستایی مورد مطالعه منجر شود؟ و آیا این تغییرات در بین روستاهای دهستان تفاوت معناداری دارد؟

۲) مبانی نظری

هر یک از صاحب‌نظران علوم انسانی با رویکرد خاصی به مسکن می‌نگرند. به طوری که مسکن در مفهوم عام و مسکن روستایی در مفهوم خاص خود از دیدگاه جامعه‌شناسان به عنوان یک «نهاد، سرپناه و مرکز ثبات و همبستگی خانواده»، از دیدگاه انسان‌شناختی «نوعی فرهنگ»، از منظر برنامه‌ریزی به عنوان یک «نیاز اساسی» و از دید اقتصادی به مانند «یک کالای قابل ارایه، بدون جانشین و نوعی سرمایه» مطرح است (فاضلی، ۱۳۸۷: ۶۳). در ادبیات توسعه تلاش برای تأمین نیازهای اساسی به عنوان هدف اولیه توسعه تلقی شده و میزان فقر افراد را میزان محرومیت از این نیازها تعریف می‌کنند (Plagerson, 2010:14). از دیدگاه صاحب‌نظران، مسکن به عنوان یکی از نیازهای پایه‌ای انسان نقش مهمی در پایه‌ریزی یک جامعه سالم و به تبع آن دستیابی به توسعه اجتماعی- اقتصادی ایفا می‌کند (عزیزی، ۱۳۸۳: ۷۸؛ قنبری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۶؛ Kissick et al, 2006:2) و محرومیت از مسکن مناسب، معادل با فقیر بودن در نظر گرفته شده است (Naveed and Islam, 2010:3)، بنابراین نمی‌توان از اقدام به توسعه، بدون اینکه به طور جدی برای مسئله مسکن تدبیری نشده باشد، حرفی زد (پورمحمدی، ۱۳۸۵: ۷۷). به عبارتی دیگر، از دیدگاه گزارش جهانی اسکان بشر (۱۹۹۶)، عدم برخورداری افراد و خانوار از مسکن و سرپناه ایمن، بهداشتی و نیز دارای زیرساخت و امکانات اساسی از قبیل آب لوله کشی، دفع فاضلاب، نورگیری و تهویه را می‌توان در زمره فقر سکونتی مورد توجه قرار داد (سعیدی، ۱۳۸۰: ۱؛ قادرمربی و همکاران، ۱۳۹۲: ۹۹). یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های کشورهای در حال توسعه وجود نابرابری رو به رشد بین نواحی روستایی و شهری در دسترسی به نیازهای اساسی از جمله مسکن و زیرساخت‌های مرتبط با آن است (Huang and Jiang, 2009:937) که ریشه آن به زعم اقتصاددانان به تئوری‌های اقتصاد نئوکلاسیک برمی‌گردد که تلقی آنان این بود که «توسعه

می‌تواند از طریق سرمایه‌گذاری متمرکز در شهرها، روند توسعه روستایی و کاهش فقر در آن‌ها را از طریق راهبردهای تراوش به پایین در منافع به دنبال خواهد داشت» (Akpomuvie, 2010:88).

بنابراین، مفهوم مسکن علاوه بر مکان فیزیکی بنا، کل محیط مسکونی را نیز دربرمی‌گیرد که شامل کلیه خدمات و تسهیلات ضروری مورد نیاز برای بهزیستی خانواده و طرح‌های اشتغال، آموزش و بهداشت افراد بوده (مخبر، ۱۳۶۳: ۲۷) و به طور مستقیم و غیرمستقیم در دستیابی به اهداف توسعه اجتماعی-اقتصادی در سطوح مختلف برنامه‌ریزی نقش مهمی را ایفا کند؛ به طوری که این نقش را می‌توان در سه بخش خلاصه نمود: (۱) سرمایه‌گذاری در مسکن یک عامل پیش‌برنده در رشد اقتصادی است. به عنوان مثال در ایالت متحده آمریکا بخش مسکن مشارکت ۱۴ درصدی در تولید ناخالص داخلی دارد (Kissick et al, 2006:2). از طرفی دیگر، بررسی سیاست‌های مسکن در کشورهای در حال توسعه توسط بانک جهانی نشان می‌دهد که مسکن دامنه‌ای از ۲ تا ۸ درصد از تولید ناخالص ملی و ۱۵ تا ۳۰ درصد از سرمایه ثابت را در این کشورها به خود اختصاص می‌دهد (Buckley and Mayo, 2005:28)؛ (۲) از منظر اجتماعی، مسکن پس از غذا و اقدامات بهداشتی به عنوان اولین و اساسی‌ترین نیاز برای گروه‌های جمعیتی به شمار می‌آید (ملکی، ۱۳۸۹: ۳۳؛ شکوری و عسگری، ۱۳۹۱: ۱۲۰؛ Kumar and Newport, 2007:2). به طوری که مسکن مناسب، به عنوان یک دارایی باارزش منبعی برای کاهش تورم، تأمین امنیت برای فعالیتهای درآمدزایی و گشایش درهایی برای اعتبارات است (Kissick et al, 2006:2). سرمایه‌گذاری در مسکن به کاهش فقر و بهبود سطح برخورداری اقشار کم درآمد از طریق بهبود دارایی‌های پایه آن‌ها در طول زمان کمک می‌کند (مطبیعی لنگرودی و بخشی، ۱۳۸۹، ۳۲؛ Ali, 2010:5)؛ (۳) از دیدگاه توسعه مدنی، بهبود بخش مسکن راهی کارآمد برای بهبود حکمروایی خوب در جامعه است. به طوری که، زمینه را برای مشارکت اتحادیه‌های مسکن و سازمان‌های مبتنی بر اجتماع محلی در امور جامعه فراهم می‌سازد و همچنین بهبود کیفی مساکن و استحکام آن و نیز تأمین خدمات عمومی و زیرساختی در کنار توسعه کالبدی موجب احساس رضایت ساکنین از شرایط زندگی در جامعه شده (سرتیپی پور، ۱۳۸۸: ۱۶-۱۷) و در نهایت به پایداری و امنیت اجتماعی در محیط ساخته شده کمک می‌کند (Kissick et al, 2006:2; Malalgoda et al, 2010; Kahraman, 2013:3).

مسکن روستایی پدیده‌ای اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و کالبدی است که برای فراهم کردن شرایط مناسب زیست، زندگی و معیشت برپا شده است (مه‌دیان و سرتیپی‌پور، ۱۳۹۱: ۵) و به عنوان تجلی‌گاه شیوه‌های زیستی-معیشتی به دلیل وجود تفاوت‌های فرهنگی، جغرافیایی و اقتصادی خانوارهای روستایی دارای تنوع بالایی است که این تنوع بر کیفیت مسکن و زندگی ساکنان آن مؤثر است (Yang et al,)

2010:36) و دربرگیرنده فضایی برای زندگی، فعالیت اقتصادی و عملکردهای تولیدی، تأمین زیرساخت‌های فیزیکی از قبیل آب و بهداشت و دسترسی به خدمات آموزشی و نظایر آن است (UNCHS, 1996:7) که بیانگر مفهوم تداخل گسترده کار و معیشت، سکونت و عدم وجود تفکیک زمانی فعالیت‌ها در نظام زندگی روستایی است (توکلی و همکاران، ۱۳۸۸: ۳). این در حالی است که به موجب اصول دوم، سی‌ویکم و چهل و سوم قانون اساسی کشور، داشتن مسکن متناسب حق هر فرد و خانواده ایرانی دانسته شده است و دولت موظف به تأمین آن با رعایت اولویت برای اقشار نیازمند و به ویژه روستاییان است (هادی زنور، ۱۳۸۴: ۱۶۹). کارکرد سکونتگاه‌های روستایی به طور کلی با دو جنبه بنیادی ارتباط دارد: ۱- ساختار کالبدی و اجتماعی- اقتصادی روستا و ۲- اهداف متصور بر اجتماع جماعت روستایی. براین مبنا، کارکردهای مختلف روستاها که از لحاظ مفهومی شامل مجموعه فعالیت‌ها و ارتباطات ناشی از آنهاست، با توجه به این اهداف و ساختارها پدیدار می‌شوند. به عبارتی دیگر، به واسطه ارتباط و وابستگی تنگاتنگ ساختارها و کارکردهای روستایی نمی‌توان بدون فراهم بودن بسترهای لازم ساختار به تحقق کارکردهای مورد نظر سکونتگاه‌ها مطمئن بود؛ زیرا، کارکرد مبین مجموعه فعالیت‌ها و دامنه ارتباطی سکونتگاه است (سعیدی و همکاران، ۱۳۹۲: ۸). به عبارت دیگر، تغییرات ساختار جمعیتی (مهاجرت روستا- شهری و تخلیه جمعیتی روستاها) و تغییرات ساختار کارکردی و اقتصادی (متزلزل شدن اساس و بنیاد تولید کشاورزی و گسترش فعالیت‌های حاشیه‌ای و غیر تولیدی) از جمله عوامل تأثیرگذار در کارکرد سکونتگاه‌های روستایی است (ظاهری و رحیمی‌پور، ۱۳۹۳: ۱۲۲).

بنابراین، با توجه به ساختار اقتصاد روستایی و تداخل محیط فعالیت و زندگی، مسکن روستایی برخلاف مسکن شهری (که عمدتاً کارکرد زیستی دارند)، کارکردهای متعددی را به عنوان فضایی برای زندگی، کار و فعالیت، انبار، نگهداری دام، ارتباطات، مبادله اطلاعات و اجرای مراسم آرایه می‌دهند (سعیدی و احمدی، ۱۳۹۰: ۱۵-۱۳ و قنبری و همکاران، ۱۳۹۰: ۱۰۷). به عبارت دیگر، کارکردهای مسکن روستایی را می‌توان با توجه به نیازهای بنیادی ساکنین روستایی بررسی نمود (سعیدی، ۱۳۸۸: ۵؛ عادل‌گیلانی، ۱۳۸۹) که شامل سه حوزه است: (۱) کارکرد زیستی، (۲) کارکرد اقتصادی (معیشتی- تولیدی) و (۳) کارکرد خدماتی. به عبارت دیگر، کارکرد اصلی مسکن در مناطق روستایی علاوه بر تأمین سرپناه، فراهم آوردن شرایط مطلوب برای ساکنین به منظور تحقق فعالیت‌های معیشتی و تولیدی است و یکی از پیامدهای مثبت این امر ثبات و همبستگی خانواده است (هدایت‌نژاد، ۱۳۷۵: ۵۶۳). علاوه بر این در کم و کیف مشارکت ساکنین خانواده در اجتماعات بزرگ‌تر نیز تأثیر می‌گذارد (بسحاق و همکاران ۱۳۹۱: ۳).

بررسی سیاست‌های نوسازی کالبدی در کشورهای مختلف دنیا نشان می‌دهد که توانمندسازی اجتماعی و اقتصادی، نوسازی متناسب کالبدی و ایجاد ظرفیت‌های جدید کار و فعالیت به عنوان اساس نوسازی مسکن است (UNDP, 2007: 2) به نقل از یعقوبی و همکاران، ۱۳۹۲: ۱۵۲). در کشور ما نیز، براساس سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ به عنوان یکی از برنامه‌های درازمدت توسعه کالبدی کشور، بهسازی بافت فیزیکی، ایمن‌سازی و نوسازی واحدهای مسکونی متناسب با شرایط بومی، ایجاد نظام پس انداز و تأمین مالی مسکن روستایی و الزامی کردن استانداردهای ساخت و ساز به عنوان اهداف مورد حمایت دولت محسوب می‌شود (قدیری معصوم و اکبرپور سراسکانرود، ۱۳۹۰: ۷۶-۷۷). بنابراین، در بیشتر موارد تحولات کالبدی ناشی از اجرای طرح‌های نوسازی و دگرگونی‌های کالبدی که در دو دهه اخیر با شدت تمام تداوم یافته است، با نوع اقتصاد حاکم و فرهنگ سکونتگاه‌های روستایی مطابقت چندانی ندارد که همین امر به بروز ناسازگاری‌های اقتصادی-اجتماعی در این کانون‌های جمعیتی شده و به تغییرات متعددی در کارکرد آن‌ها منجر شده است (یاسوری، ۱۳۸۶: ۹۰-۸۹؛ شمس‌الدینی و همکاران، ۱۳۹۰: ۵۸).

در رابطه با نقش بهسازی و نوسازی مسکن روستایی در ایجاد تغییرات کارکردهای اقتصادی به برخی از مطالعات انجام شده اشاره می‌شود: مطیعی لنگرودی و بخشی (۱۳۸۹)، در مقاله‌ای با عنوان "نقش اعتبارات بهسازی مسکن در توانمندی و ماندگاری جمعیت روستایی دهستان بیهق، شهرستان سبزوار" به این نتیجه دست یافته‌اند که ارزیابی اعتبارات مورد نیاز توسعه روستایی با هدف ایجاد و توسعه اشتغال، بهبود فرصت‌های درآمدی و متنوع‌سازی آن و بهبود شرایط رفاهی روستاها زمینه را برای ایجاد انگیزه برای زندگی و ماندگاری جمعیت فراهم می‌سازد. شمس‌الدینی و همکاران (۱۳۹۰) در مقاله "تأثیر نوسازی مسکن روستایی بر اقتصاد معیشتی روستائیان" معتقدند که در زمینه اقتصاد معیشتی به دلیل عدم سازگاری «پلان» برخی از مسکن ساخته شده با نوع فعالیت تولیدی از جمله دامداری در روستاها، به طور غیرمستقیم موجب رویگردانی بیش از ۷۵ درصد از روستائیان از انجام این گونه فعالیت‌ها شده است. از این رو گرچه نوسازی منازل موجبات آسایش خاطر نسبی روستائیان به لحاظ ایمنی و زیبایی را فراهم آورده است، اما سبب تغییر نامحسوس در شرایط معیشتی و مالی روستائیان نیز شده است. سعیدی و احمدی (۱۳۹۰) در مطالعه خود به این نتیجه رسیده‌اند که با افزایش رابطه روستا و شهر و تحول در فعالیت‌های اقتصادی-اجتماعی تحول در شکل و کارکرد مسکن بیشتر شده است.

قاسمی اردهائی و رستمعلی‌زاده (۱۳۹۱) در مطالعه‌ای با عنوان "اثرات وام مسکن روستایی در تغییرات زندگی" نتیجه گرفته‌اند که این وام‌ها با محدودیت‌ها و الزاماتی که به لحاظ سطح زیربنا، نوع مصالح و نقشه مسکن روستایی اعمال می‌کنند، از مسکن سنتی کاملاً متمایز بوده و از نظر اقتصادی و معیشتی شیوه

زندگی و معیشت روستاییان را تحت تأثیر خود قرار داده‌اند؛ به طوری که به دلیل عدم توجه کافی به فضای معیشتی کارکرد تولیدی مسکن جدید کم‌رنگتر از گذشته شده است. سعیدی و همکاران (۱۳۹۲) در مقاله "نوسازی مسکن و دگرگونی ساختاری- کارکردی خانه‌های روستایی مطالعه موردی: روستاهای شهرستان ایجرود (استان زنجان)" نتیجه گرفته‌اند که اجرای طرح بهسازی و نوسازی در محدوده مورد مطالعه به ایجاد دگرگونی ساختاری- عملکردی مسکن روستایی منجر شده است. به طوری که، دگرگونی در فعالیت‌های معیشتی خانوارهای روستایی و بروز تغییرات متعددی در کارکرد شده است و همین امر خود باعث کاهش فعالیت خانوارهای روستایی در بخش کشاورزی و تمایل آن‌ها جهت کار فعالیت در بخش خدمات شده است. خان‌محمدی (۱۳۹۲) در مطالعه‌ای تحت عنوان "نقش اعتبارات نوسازی مسکن روستایی در تغییر و تحولات روستاها- روستای نیماور (شهرستان زنجان)" نتیجه گرفته است که پرداخت اعتبارات نوسازی مسکن روستایی، با تغییر کالبد مسکونی، تغییر و تحولات محسوسی در شیوه زندگی به سبک شهری به وجود آورده است. مطالعه رفیعی (۱۳۹۳) با عنوان "اعتبارات مقاوم‌سازی مسکن و نقش‌آفرینی آن در ایجاد تحولات کالبدی- فضایی مسکن روستایی مطالعه موردی: دهستان سجا سرود" نتیجه می‌گیرد که ساخت مسکن مقاوم منجر به تغییراتی در کارکرد اقتصادی و اجتماعی آن شده است. به طوری که، برخی از فضاهای مرتبط با اقتصاد کشاورزی و نگهداری دام به دلایلی از قبیل الگوبرداری گسترده از مسکن شهری و تغییر ایجاد شده در سبک زندگی حذف شده و یا تغییر اساسی دیده است.

۳) روش تحقیق

پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی است که برای تبیین موضوع و نتایج آن از روش‌های توصیفی- تحلیلی مبتنی بر مطالعه میدانی (پرسشنامه، مشاهده و مصاحبه) استفاده شده است. قلمرو مکانی پژوهش دهستان شمشیر در شهرستان پاوه در غرب استان کرمانشاه است و تمام روستاهای دهستان که مشتمل بر ۸ روستا بوده، ارزیابی شده است. براساس داده‌های سرشماری عمومی نفوس و مسکن (۱۳۹۰) مجموع خانوارهای ساکن در این دهستان ۲۵۹۳ خانوار است که با استفاده از فرمول کوکران ۲۸۷ مورد به عنوان نمونه انتخاب شده و پرسشنامه‌ها به طور تصادفی توزیع شده است.

در این تحقیق دیدگاه پاسخ‌گویان با استفاده از متغیرها و شاخص‌های ارایه شده که مطابق با طیف لیکرت طراحی شده بود، استفاده گردید (جدول شماره ۱). روایی پرسشنامه توسط گروهی از صاحب‌نظران تأیید شد و با انجام پیش‌آزمون، پایایی گویه‌ها با استفاده از ضریب آلفای کرونباخ به میزان ۰.۷۷۲ محاسبه گردید. برای تحلیل داده‌ها از روش‌های آماری از قبیل آزمون‌های t تک نمونه‌ای (برای مقایسه میانگین

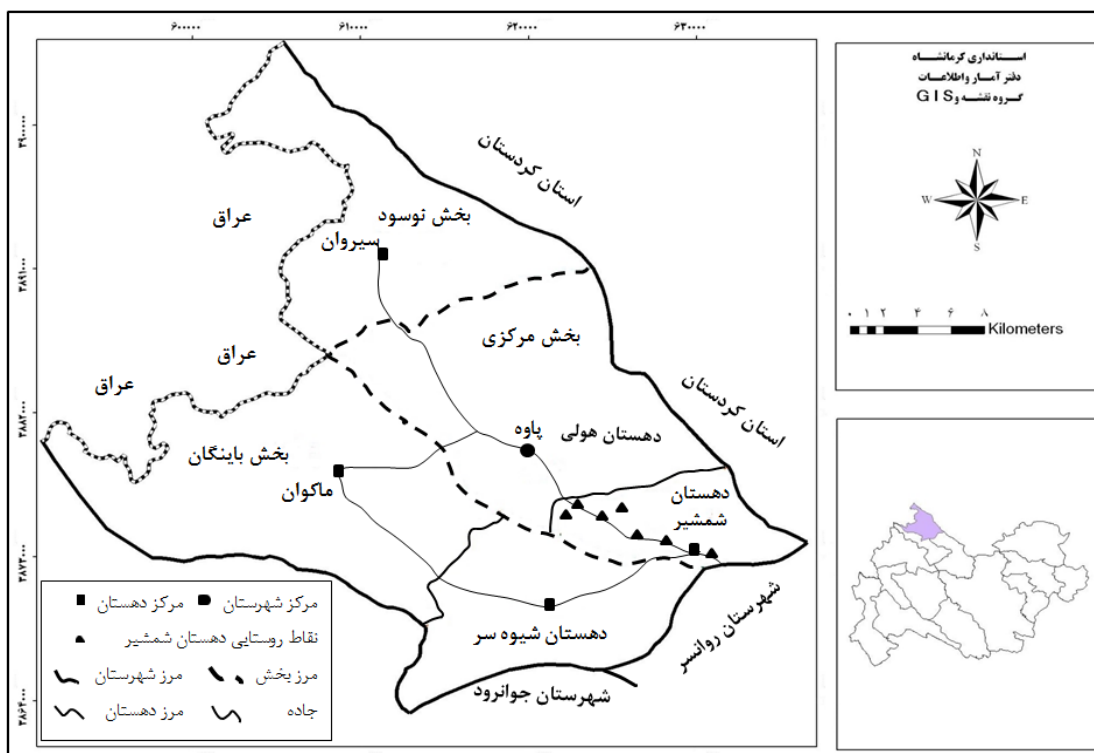
عددی)، ویلکاکسون (دوره قبل و بعد از بهسازی مسکن روستایی) و کروسکال والیس (سنجش تفاوت‌های موجود در رتبه تنوع‌بخشی به فعالیت‌های اقتصادی در روستاهای نمونه) و همبستگی اسپیرمن با استفاده از نرم‌افزار SPSS بهره گرفته شده است.

جدول شماره (۱): شاخص‌ها و متغیرهای مورد استفاده

شاخص	متغیرهای مورد استفاده
کارکرد اقتصادی مسکن روستایی	فعالیت های اقتصادی سنتی زنان (فرشبافی، جاجیم و ...)، اختصاص بخشی از مسکن برای انجام فعالیت های کشاورزی (انبار علوفه و آذوقه)، داشتن دامداری و پرورش دام، تهیه و فروش محصولات دامی، فرآوری محصولات زراعی و جنگلی، تهیه و فروش محصولات باغی، داشتن انباری برای نگهداری وسایل تولید، داشتن محلی برای نگهداری ابزارآلات کشاورزی، انجام فعالیت های اقتصادی غیر کشاورزی و صنایع دستی از قبیل تولید کفش و ... توسط مردان، نگهداری دام و طیور، اختصاص فضاهایی برای ارایه خدمات غیر کشاورزی (انبار، خدمات به مسافران مانند کارواش، پنچرگیری و تعمیر ماشین آلات، تهیه و فرآوری محصولات باغی (خشک کردن میوه، تهیه ترشیجات و مرباجات)، تهیه و تولید لبتیات، پخت نان و ... داشتن کارگاه های تولید محصولات محلی، تهیه محصولات و داروهای گیاهی منطقه، تأمین نیازهای روزانه خانوار (نان، سبزیجات، خشک کردن میوه و لبنیات) و انجام فعالیت های اقتصادی توسط زنان (صنایع دستی، فرشبافی و ...)

منبع: یافته های تحقیق، ۱۳۹۳

دهستان شمشیر به مرکزیت روستای شمشیر از توابع بخش مرکزی شهرستان پاوه در شمال غربی استان کرمانشاه واقع شده است و از شمال به دهستان هولی، از شرق به دهستان گاورد (استان کردستان)، از جنوب و جنوب شرق به شهرستان روانسر و از جنوب به دهستان شیوه‌سر (بخش باینگان) محدود می‌گردد (شکل شماره ۱).

شکل شماره (۱): نقشه توزیع روستاهای مورد مطالعه در دهستان شمشیر و شهرستان پاهو

منبع: استانداری استان کرمانشاه، ۱۳۹۰

۴) یافته‌های تحقیق

بررسی ویژگی‌های توصیفی پاسخ دهندگان نشان می‌دهد که بیشتر تعداد پاسخ‌گویان در رده سنی ۳۰ تا ۵۰ سال (۷۶ درصد) قرار داشته‌اند و ۶۳٪ دارای سطح سواد دبیرستان و بالاتر بوده‌اند. از طرفی دیگر، ۵۲ درصد پاسخ‌گویان دارای شغل آزاد بوده و ۷۹ درصد دارای مسکن ملکی هستند. (جدول ۲).

جدول شماره (۲): یافته‌های توصیفی تحقیق

مؤلفه	بیشترین پاسخ‌گو	درصد
سن	۳۰ تا ۵۰ سال	۷۶.۳
سطح سواد	دبیرستان و بالاتر	۶۳.۱
شغل اصلی	آزاد	۵۲.۴
جنسیت	مردان	۷۸.۴
مالکیت مسکن	ملکی	۷۸.۷
دوره ساخت	یک دهه اخیر	۹۰
تعداد طبقات	دو طبقه	۵۴.۳

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

بیش از ۵۴ درصد از مساکن در بین نمونه ها به صورت دو طبقه است که با توجه به ویژگی‌های جغرافیایی منطقه و به ویژه شیبدار بودن سایت روستا، به طوری طراحی شده است که ضمن غلبه بر شیب و کاستن از هزینه‌های خاک‌برداری و نظایر آن، بخشی از این سطح به عنوان زیرزمین و یا انباری مورد استفاده قرار گیرد. از طرفی دیگر، بررسی داده‌های پرسشنامه‌ای نشان می‌دهد که مساکن جدید عمدتاً زیربنای بیشتر از ۱۰۰ مترمربع دارد. علاوه بر این در بخش‌هایی از روستا که شیب سایت مساکن کمتر است، زیربنای مسکن کمتر از ۱۰۰ متر در نظر گرفته شده است (جدول ۳).

جدول شماره (۳): زیربنای مساکن جدید در محدوده مورد مطالعه

سطح زیربنای مفید خانه	تعداد	درصد
۸۰ متر و کمتر	۵۶	۱۹.۵
۸۱ تا ۱۰۰ متر	۷۵	۲۶.۱۳
۱۰۱ تا ۱۲۰ متر	۱۳۵	۰.۳ ۴۷.
بیشتر از ۱۲۱ متر	۲۱	۷.۳
جمع	۲۸۷	۱۰۰

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

به منظور بررسی تأثیرات ناشی از نوسازی و بهسازی مسکن روستایی در اجزای مسکن از آزمون مک نماز استفاده شده است. همان طور که نتایج نشان می‌دهد، با توجه به تغییرات صورت گرفته در مسکن روستایی و الگوبرداری از مساکن شهری و نیز بهبود دسترسی به امکانات و خدمات، تغییرات اساسی در اجزای مسکن روستایی قابل مشاهده است و در همه موارد، تغییرات کاملاً معنادار گزارش شده است؛ دلیل این امر همان طور که از مطالعات میدانی نیز قابل فهم است را می‌توان در استقرار همه روستاهای دهستان در مسیر جاده ارتباطی پاره به مرکز استان دانست که در کنار ممنوعیت استفاده از جنگل و مراتع به افول زندگی سنتی با تأکید بر دامداری و استفاده از جنگل منجر شده است و از طرف دیگر به توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی و به ویژه خدمات منجر شده است (جدول ۴). از جمله دلایل تحولات ساختاری صورت گرفته در کالبد مسکن، حذف و نیز افزوده شدن برخی فضاهای جدید به آن را می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

الف- تغییرات صورت گرفته در سبک و شیوه زندگی روستایی: مواردی از قبیل الگوبرداری از ساخت‌وساز شهری و گرایش به طراحی فضاها به تبعیت از فرهنگ شهری، وجود خدمات رفاهی همانند نانواپی و نظایر آن؛ ب: توسعه فعالیت‌های خدماتی در نواحی روستایی: ارتقای رتبه راه‌های عبوری از دهستان شمشیر و نزدیکی آن به شهر پاره باعث شده است تا بخشی از فعالیت‌های خدماتی موجود در شهر به روستاهای

دهستان که عمدتاً بر روی محور ارتباطی پاوه- روانسر منتقل شود. به طوری که، افزایش تمایل به ارایه خدمات خودرویی (مکانیکی، پنچرگیری، کارواش)، ارایه خدمات به مسافران و خودروهای عبوری در بین روستاییان، خدمات خرده فروشی و ایجاد انبارهای تجاری مشاهده می‌شود؛ ج- ایجاد ممنوعیت در بهره- برداری از جنگل و تأثیر آن در کاهش اتکای ساکنین به فعالیت‌های کشاورزی و به‌ویژه دامداری و حذف فضاهای مرتبط با آن؛ د- رواج اقتصاد قاچاق و غیررسمی به دلیل نزدیکی به مرز عراق و سود بالای ناشی از آن نسبت به فعالیت‌های کشاورزی.

جدول شماره (۴): تغییرات صورت گرفته در برخی از اجزای مسکن روستایی در دوره قبل و بعد از بهسازی

معناداری	کای اسکوتر	بعد از بهسازی		قبل از بهسازی		تعداد	اجزای مسکن
		ندارد	دارد	نداشت	داشت		
۰.۰۰۰	۲۱۵.۰۰۵	۰	۰	۷۰	۲۱۷	۲۸۷	داشتن تنور
۰.۰۰۰	۲۸۵.۰۰۳	۰	۲۸۷	۰	۰	۲۸۷	دسترسی به گاز
۰.۰۰۰	۲۷۱.۰۳۲	۲۸۱	۶	۰	۲۸۷	۲۸۷	طویله و محل نگهداری دام و طیور
۰.۰۰۰	۷۰.۹۳۹	۹۳	۱۹۴	۸۰	۲۰۷	۲۸۷	حیاط خلوت
۰.۰۰۰	۱۰۱.۰۱۰	۱۷۶	۱۱۱	۲۱۴	۷۳	۲۸۷	بالکن و بهار خواب
۰.۰۰۰	۲۲۸.۰۰۴	۲۸۲	۵	۵۲	۲۳۵	۲۸۷	محل تولید محصولات محلی
۰.۰۰۰	۲۱۴.۰۰۵	۳۲	۲۵۵	۲۱۷	۷۰	۲۸۷	هال و پذیرایی
۰.۰۰۰	۲۸۵.۰۰۳	۰	۲۸۷	۲۷۸	۰	۲۸۷	آشپزخانه اپن
۰.۰۰۰	۱۹.۵۸۴	۶۴	۲۲۳	۱۲۶	۱۶۱	۲۸۷	پارکینگ و انباری مسقف
۰.۰۰۰	۲۱۵.۰۰۵	۲۱۷	۷۰	۰	۰	۲۸۷	سرویس و حمام در داخل خانه
۰.۰۰۰	۱۵۵.۰۰۶	۲۲۵	۶۲	۱۷۹	۶۸	۲۸۷	محلی برای هیزم

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

یافته‌ها و نتایج مطالعات محققان در مناطق مختلف کشور مبین نامناسب بودن شرایط فیزیکی و کالبدی مسکن روستایی است که این امر، لزوم توجه به بهسازی آن را با استفاده از مشوق‌های مالی و به ویژه ارایه اعتبارات کم بهره و بدون نیاز به وثیقه و طی مراحل قانونی طولانی بیان می‌کند. بررسی رویکردهای مرتبط با بهسازی بافت فیزیکی مناطق روستایی کشور در بلندمدت به‌عنوان یک ضرورت انکارناپذیر بر روی ایمن‌سازی و نوسازی واحدهای مسکونی متناسب با شرایط بومی و تأمین مالی مسکن روستایی تأکید دارد. به عنوان مثال بررسی محتوایی برنامه‌های چهارم و پنجم (ماده ۱۹۴ و قانون ساماندهی و حمایت از تولید و عرضه مسکن ماده ۱۱) نیز بیانگر اهمیت این گونه فعالیت‌ها است که تأثیر متعددی بر روی کارکردهای مسکن روستایی و به ویژه کارکرد اقتصادی آن برجا می‌گذارد.

برای تحلیل اثرات بهسازی مسکن و نقش آن در تغییرات کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی از دیدگاه پاسخ‌گویان در دو دوره قبل و بعد از بهسازی با بهره‌گیری از اعتبارات بانکی، از روش گذشته‌نگر مبتنی بر آزمون ناپارامتری ویلکاکسون استفاده شده است. همان طور که نتایج یافته‌ها نشان می‌دهد، در همه مؤلفه‌های مورد بررسی تفاوت معناداری در دوره قبل و بعد از بهسازی کالبدی و استفاده از طرح‌ها و نقشه‌های جدید مسکن روستایی مشاهده می‌شود. به طوری که بیشترین تفاوت معناداری در بین مؤلفه‌های مورد بررسی به ترتیب در مؤلفه‌های اختصاص بخشی از مسکن به ارائه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری و خرده فروشی (۱۵۰۰۲-)، اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی در بین مردان (۱۴۰۸۸۳-) و طراحی مکانی برای نگهداری دام و اشغال به دامداری (۱۴۰۸۰۹-) و کمترین تفاوت معناداری در مؤلفه‌های وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار (نان، سبزیجات، لبنیات) با (۶۰۳۹۸-)، انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان از قبیل صنایع دستی و فرشبافی (۷۰۲۲۸-) و انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری و تولید محصولات باغی (۸۰۱۷۵-) گزارش شده است (جدول ۵).

جدول شماره (۵): آزمون معناداری تفاوت دوره قبل و بعد از بازسازی مساکن روستایی

سطح معناداری	آماره Z	انحراف معیار	میانگین	انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن روستایی	
۰.۰۰۰	-۱۴.۸۸۳	۰.۴۱۱۴۸	۱.۶۳۹۴	قبل	اشتغال به فعالیت‌های غیر کشاورزی در بین مردان
		۰.۹۷۱۱۱	۳.۵۵۲۳	بعد	
۰.۰۰۰	-۱۵.۰۰۲	۰.۳۸۹۹۷	۲.۰۵۹۲	قبل	اختصاص بخشی از مسکن به ارائه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری و ...
		۰.۲۹۸۵۹	۳.۹۷۰۴	بعد	
۰.۰۰۰	-۸.۱۷۵	۰.۷۱۸۱۷	۲.۱۰۶۳	قبل	انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری و تولید محصولات باغی
		۰.۶۰۰۷۵	۲.۵۳۱۴	بعد	
۰.۰۰۰	-۱۳.۱۴۶	۰.۳۳۷۷۷	۲.۴۰۳۳	قبل	وجود مکانی برای فرآوری، تهیه و فروش محصولات جنگلی در مسکن
		۰.۷۹۷۵۹	۳.۰۷۶۷	بعد	
۰.۰۰۰	-۶.۳۹۸	۰.۸۳۰۸۶	۲.۷۴۷۴	قبل	وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار (نان، سبزیجات، لبنیات و ...)
		۱.۷۶۴۲۰	۲.۱۸۲۹	بعد	
۰.۰۰۰	-۱۴.۸۰۹	۰.۹۲۶۷۲	۳.۸۱۱۸	قبل	طراحی مکانی برای نگهداری دام و اشغال به دامداری
		۰.۴۶۹۹۳	۱.۵۸۱۹	بعد	
۰.۰۰۰	-۷.۲۸۸	۰.۸۸۴۹۴	۳.۴۰۷۷	قبل	انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان (صنایع دستی، فرشبافی و ...)
		۳.۶۳۰۹۲	۲.۳۹۹۶	بعد	

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳

از طرفی دیگر، با استفاده از آزمون ناپارامتری همبستگی (اسپیرمن) به بررسی معناداری بین شاخص‌های مورد بررسی در فعالیت‌های اقتصادی مسکن روستایی و مؤلفه بهسازی مسکن روستایی در منطقه مورد

مطالعه پرداخته شده است. همان طور که نتایج نشان می‌دهد، بین مؤلفه بهسازی مسکن روستایی و مؤلفه‌های اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی در بین مردان (۰.۸۱۲) طراحی مکانی برای نگهداری دام و اشغال به دامداری (۰.۶۰۳-)، اختصاص بخشی از مسکن به ارائه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری و خرده فروشی (۰.۶۰۰) و انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان از قبیل صنایع دستی، فرش‌بافی (۰.۳۲۴) رابطه معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد و در سایر موارد این رابطه معنادار نمی‌باشد (جدول ۶).

جدول شماره (۶): ضریب همبستگی اسپیرمن بین بهسازی مسکن روستایی و فعالیت‌های اقتصادی آن

معناداری	بهسازی مسکن روستایی	فعالیت‌های اقتصادی مسکن روستایی
۰.۰۰۰	۰.۸۱۲**	اشتغال به فعالیت‌های غیر کشاورزی در بین مردان
۰.۰۰۰	۰.۶۰۰**	اختصاص بخشی از مسکن به ارائه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری و ...
۰.۷۶۲	۰.۰۱۸	انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری و تولید محصولات باغی
۰.۱۹۹	۰.۰۷۶	وجود مکانی برای فرآوری، تهیه و فروش محصولات جنگلی در مسکن
۰.۶۶۰	۰.۰۲۶	وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار (نان، سبزیجات، خشک کردن میوه و لبنیات)
۰.۰۰۰	-۰.۶۰۳**	طراحی مکانی برای نگهداری دام و اشغال به دامداری
۰.۰۰۰	۰.۳۲۴**	انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان (صنایع دستی، فرش‌بافی و ...)

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

علاوه بر موارد فوق، از آزمون کروسکال والیس که در واقع معادل تحلیل واریانس یک طرفه است (کلانتری، ۱۳۹۱: ۱۵۷)، برای تحلیل تفاوت‌ها میانگین و تعیین رتبه روستاهای نمونه که تعداد آنها ۸ مورد بوده، استفاده شده است (جدول شماره ۷).

جدول شماره (۷): تأثیرات بهسازی مسکن روستایی در تغییرات کارکردهای اقتصادی آن

مؤلفه‌ها	تعداد	انحراف معیار	میانگین رتبه ای
کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی	۲۸۷	۰.۹۰۶۷۸	۳.۳۶۷۵

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

مطالب جدول زیر بیانگر این نکته است که در مؤلفه اشتغال غیرکشاورزی در بین مردان به ترتیب روستاهای شمشیر، نسمة و دوريسان؛ در مؤلفه اختصاص بخشی از مسکن به امور خدماتی روستاهای دوريسان، شمشیر و چورزی؛ در مؤلفه انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری روستاهای بندره و چورزی؛ در مؤلفه وجود مکانی برای فرآوری و فروش محصولات جنگلی روستاهای بندره و چورزی؛ در مؤلفه وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار روستاهای بندره و تازه ده؛ و در مؤلفه های طراحی مکانی برای نگهداری دام و

انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان روستاهای تازه، بندره و دوریسان بیشترین میانگین رتبه-ای را در فعالیت‌های اقتصادی مورد بررسی از دیدگاه پاسخ‌گویان نمونه را به خود اختصاص داده است. البته لازم به ذکر است که تفاوت معناداری در بین روستاهای مورد مطالعه دیده نمی‌شود که می‌توان این مسئله را به وجود تغییرات در همه روستاها نسبت داد (جدول شماره ۸).

جدول شماره (۸): رتبه‌بندی تنوع فعالیت‌های اقتصادی در مسکن روستایی

روستاهای مورد مطالعه	تعداد نمونه	بازمان	اشتغال غیر کشاورزی در زمین	اختصاص بخشی از مسکن به امور خدماتی	انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری	وجود مکانی برای فرآوری و فروش محصولات جنگلی	نیازهای خانوار	وجود مکانی برای تأمین نگهداری دام	طراحی مکانی برای زنان	انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان
دوریسان	۷۸	۱۴۷.۵۷	۱۶۸.۳۳	۱۴۲.۸۹	۱۴۲.۷۰	۱۴۹.۰۵	۱۴۹.۴۳	۱۵۰.۳۶		
چورژی	۵۶	۱۴۰.۹۱	۱۴۸.۰۱	۱۵۱.۲۷	۱۴۹.۹۴	۱۳۹.۶۰	۱۳۶.۳۴	۱۴۲.۳۳		
شمشیر	۵۲	۱۵۴.۶۳	۱۵۰.۱۵	۱۴۴.۶۴	۱۴۵.۲۱	۱۴۲.۸۲	۱۴۱.۸۱	۱۴۲.۹۸		
نسمه	۳۴	۱۴۷.۹۰	۱۳۸.۵۹	۱۴۵.۷۶	۱۴۵.۸۷	۱۴۲.۴۳	۱۴۰.۷۴	۱۳۹.۷۲		
سرکران	۲۵	۱۴۰.۶۵	۱۴۴.۱۳	۱۳۱.۳۹	۱۳۱.۸۵	۱۳۵.۹۳	۱۴۶.۷۲	۱۳۳.۶۱		
دره بیان	۲۲	۱۴۰.۴۳	۱۴۲.۱۵	۱۳۶.۳۸	۱۳۹.۰۳	۱۳۰.۸۸	۱۴۵.۵۵	۱۲۵.۶۰		
بندره	۱۰	۱۴۷.۲۵	۱۴۲.۴۴	۱۶۲.۳۱	۱۶۵.۰۶	۱۸۹.۷۵	۱۵۰.۳۸	۱۸۰.۱۹		
تازه ده	۱۰	۱۴۳.۰۳	۱۳۶.۴۶	۱۳۳.۸۳	۱۲۸.۸۳	۱۵۲.۶۷	۱۵۱.۰۸	۱۵۴.۸۳		
کای اسکوتر		۰.۵۹۴	۱.۵۷۷	۱.۸۷۳	۱.۸۱۳	۴.۱۴۹	۱.۴۵۴	۳.۸۱۹		
درجه آزادی		۷	۷	۷	۷	۷	۷	۷		
معناداری		۰.۹۹۹	۰.۹۸۰	۰.۹۶۷	۰.۹۶۹	۰.۷۶۱	۰.۹۸۴	۰.۸۰۰		

منبع: یافته‌های تحقیق، ۱۳۹۳.

بنابراین، می‌توان اذعان کرد که تغییرات در کارکردهای مسکن روستایی به دلیل پویایی این سکونتگاه‌ها امری طبیعی تلقی می‌شود. از این رو نیروهای تأثیرگذار در فرآیند می‌تواند به دلیل ایجاد زمینه‌های فعالیت اقتصادی جدید، بهبود دسترسی به خدمات ارتباطی- توسعه‌ای، توسعه خدمات زیرساختی، سیاست‌های دولت و نظایر آن خود را نشان دهد. نگاهی به یافته‌های جدول بالا مبین این واقعیت است که محدود کردن استفاده از مراتع طبیعی و جنگل با هدف کاستن از آسیب‌های وارده به کاهش اشتغال در زمینه دامداری و پرورش دام، استفاده از محصولات جنگلی و نظایر آن منجر شده و در روستاهایی با جمعیت بیشتر فعالیت‌های واسطه‌ای- خدماتی و غیر کشاورزی توسعه بیشتری یافته است ولی در روستاهای کوچک که دسترسی کمتری به برخی خدمات دارند، فعالیت‌های اقتصادی زنان روستایی، نگهداری دام و استفاده از جنگل وزن بیشتری دارد.

۵) نتیجه‌گیری

نگاه اجمالی به نقشه‌های پهنه‌بندی زمین‌لرزه نشان می‌دهد که بیشتر سکونتگاه‌های پرجمعیت روستایی و شهری کشور که در دامنه‌های البرز و زاگرس واقع‌اند، از لحاظ تهدید سوانح طبیعی، به ویژه زلزله دارای آسیب‌پذیری نسبتاً بالایی هستند. از این رو، با توجه به پراکنش فضایی سکونتگاه‌های روستایی و ارتباط بلافصل آن‌ها با شرایط و محیط جغرافیایی با چالش‌های متعددی از قبیل فقدان استحکام مناسب و فرسودگی، نارسایی‌های زیرساختی و خدماتی، تداخل فضای معیشتی و زیستی و نظایر آن مواجه هستند که از ویژگی‌های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی حاکم بر جامعه روستایی کشور و نیز بی‌توجهی به ضوابط مکانیابی و عدم نظارت مؤثر نهادهای مسئول نشأت می‌گیرد. همین امر جرعه‌های بهسازی و نوسازی بافت فرسوده و مسکن روستایی توسط بنیاد مسکن از سال ۱۳۷۴ به دنبال داشت و تلاشی برای بهبود محیط فیزیکی و مطرح شدن آن در برنامه‌های توسعه پدیدار ساخت. از طرف دیگر، با توجه به اهمیت و نقش مسکن در توسعه اقتصادی و اجتماعی ساکنین، توجه به بهسازی و مقاوم‌سازی آن در قانون اساسی کشور به عنوان یکی از مهم‌ترین وظیفه دولت معرفی شده است. از این رو، با توجه به نقش تعیین‌کننده سیاست‌های بهبود کالبدی مناطق روستایی و به تبع آن بهسازی و مقاوم‌سازی مسکن روستایی در تغییرات کارکردی مسکن و به ویژه کارکردهای اقتصادی آن می‌تواند نقش بسزایی در تحولات اجتماعی-اقتصادی روستایی برجا گذارد.

نتایج تحقیق نشان داد بیشتر مسکن جدیدی که در یک دهه اخیر با استفاده از مشوق‌های دولت از قبیل اعتبارات و نظارت ایجاد شده‌اند، عمدتاً از زیربنای بیشتر از ۱۰۰ متر برخوردارند. برای غلبه بر شیب تند حاکم بر سایت روستا و کاستن از رطوبت، مسکن جدید به صورت دو طبقه‌ای ایجاد شده‌اند که عمدتاً طبقه زیرین کارکرد سکونتی ندارد. همچنین، بررسی تأثیرات ناشی از نوسازی و بهسازی مسکن روستایی بیانگر تفاوت‌های بسیار گسترده در دو دوره قبل و بعد از این فرآیند است؛ به طوری که، این تغییرات را می‌توان بیشتر در طرح و نقشه ظاهری و الگوبرداری گسترده از مسکن شهری، حذف برخی از اجزای اساسی مسکن قدیم و نیز بهبود دسترسی به امکانات و خدمات زیرساختی مورد توجه قرار داد که از جمله دلایل اساسی آن را می‌توان در ایجاد ممنوعیت در استفاده از جنگل و مراتع و افول زندگی سنتی مبتنی بر دامداری و استفاده از جنگل، ارتقای مسیر ارتباطی و تبدیل آن به جاده ترانزیت، نزدیکی به شهر پلوه و رواج اقتصاد قاچاق و غیر رسمی اشاره کرد.

تحلیل اثرات بهسازی مسکن و نقش آن در تغییرات کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی در دوره قبل و بعد از بهسازی مسکن که عمدتاً با بهره‌گیری از اعتبارات بانکی صورت گرفته است نشان می‌دهد که همه

مؤلفه‌های مورد بررسی از دیدگاه پاسخ‌گویان نمونه، تفاوت معناداری در دوره قبل و بعد از بهسازی کالبدی مشاهده می‌شود. به طوری که بیشترین تفاوت معناداری به ترتیب در مؤلفه‌های آرایه خدماتی از قبیل مکانیکی، کارواش، پنچرگیری (۰۰۲. ۱۵-)، اشتغال به فعالیت‌های غیر کشاورزی در بین مردان (۸۸۳. ۱۴-)، کمترین تفاوت معناداری در مؤلفه‌های وجود مکانی برای تأمین نیازهای خانوار (نان، سبزیجات، خشک کردن میوه و لبنیات) با (۳۹۸. ۶-) و انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان مانند صنایع دستی و فرشبافی (۲۲۸. ۷-) گزارش شده است. علاوه بر این، تحلیل همبستگی نشان می‌دهد که بین مؤلفه بهسازی مسکن روستایی و مؤلفه‌های اشتغال به فعالیت‌های غیرکشاورزی در بین مردان (۸۱۲. ۰) طراحی مکانی برای نگهداری دام و اشغال به دامداری (۰۰۳. ۶-)، اختصاص بخشی از مسکن به آرایه خدمات خودرویی (مکانیکی، کارواش و پنچرگیری) (۰۰۰. ۶) و انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان (۳۲۴. ۰) رابطه معناداری در سطح ۹۹ درصد وجود دارد.

در نهایت، نتیجه رتبه‌بندی تغییرات ایجاد شده در کارکردهای اقتصادی مسکن روستایی در دهستان شمشیر، تفاوت معناداری در بین روستاهای مورد مطالعه را نشان نمی‌دهد. به طوری که در مؤلفه اشتغال غیرکشاورزی در بین مردان روستای شمشیر؛ در مؤلفه اختصاص بخشی از مسکن به امور خدماتی روستای دوريسان؛ در مؤلفه‌های انجام فعالیت‌های مرتبط با باغداری و وجود مکانی برای فرآوری و فروش محصولات جنگلی روستای بندره؛ و در مؤلفه‌های طراحی مکانی برای نگهداری دام و انجام فعالیت‌های اقتصادی در مسکن توسط زنان روستاهای تازه، بندره و دوريسان بیشترین میانگین رتبه‌ای را در فعالیت‌های اقتصادی مورد بررسی از دیدگاه پاسخ‌گویان نمونه به خود اختصاص داده است.

۶ منابع

- استانداری استان کرمانشاه، (۱۳۹۰)، سالنامه آماری استان کرمانشاه، واحد آمار و اطلاعات.
- بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، (۱۳۸۶)، گزارش بهسازی مسکن روستایی، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- بسحاق، محمدرضا، سیداسکندر صیدائی و داود جمینی، (۱۳۹۱)، تحلیلی بر پایداری اجتماعی مسکن در مناطق روستایی، مطالعه موردی: روستاهای شهرستان ازنا، فصلنامه برنامه‌ریزی منطقه‌ای، سال ۲، شماره ۵، صص ۱۱-۱.
- بی‌تی، حامد، (۱۳۹۱)، ارزیابی جایگاه الگوهای بومی در برنامه‌های ساخت و ساز مسکن روستایی؛ مطالعه موردی: استان آذربایجان شرقی، دو فصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۹، صص ۱۳۰-۱۱۵.
- پورطاهری، مهدی، عبدالرضا رکن‌الدین افتخاری و سیدعلی بدری، (۱۳۹۰)، راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی: با تأکید بر تجربیات جهانی و ایران، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- پورمحمدی، محمدرضا، (۱۳۸۵)، برنامه‌ریزی مسکن، انتشارات سمت، تهران.
- توکلی، مرتضی، غریب فاضل‌نیا و شرافت سید امان‌گلدی، (۱۳۸۸)، بررسی تحول معماری مسکن روستایی و تدوین

- الگوی بهینه. مطالعه موردی: شهرستان آق‌قلا، مسکن و محیط روستا، دوره ۲۸، شماره ۱۲۷، صص ۳۱-۱۴.
- خان‌محمدی، حبیبه، (۱۳۹۲)، نقش اعتبارات نوسازی مسکن روستایی در تغییر و تحولات روستاها؛ مطالعه موردی: روستای نیماور (شهرستان زنجان)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان.
- رفیعی، ثریا، (۱۳۹۳)، اعتبارات مقاوم‌سازی مسکن و نقش آفرینی آن در ایجاد تحولات کالبدی- فضایی مسکن روستایی مطالعه موردی: دهستان سجاجسرو، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه زنجان، زنجان.
- سعیدی، عباس، (۱۳۸۸)، مبانی جغرافیای روستایی، انتشارات سمت، تهران.
- سعیدی، عباس، (۱۳۸۵)، نقش سرمایه‌گذاری‌های عمرانی دولت در تثبیت جمعیت روستایی (نمونه: ناحیه کاشان)، فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۸۳، صص ۵۳-۷۱.
- سعیدی، عباس، (۱۳۸۸)، سطح‌بندی روستاهای کشور، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.
- سعیدی، عباس و منیژه احمدی، (۱۳۹۰)، شهرکی و دگردیسی ساختاری- کارکردی خانه‌های روستایی، مورد: روستاهای حاشیه شهر زنجان، جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)، دوره جدید، سال ۹، شماره ۳۱، صص ۳۲-۷.
- سعیدی، عباس، مصطفی طالشی و علیرضا رابط، (۱۳۹۲)، نوسازی مسکن و دگرگونی ساختاری- کارکردی خانه های روستایی، (مورد: روستاهای شهرستان ایجرود- استان زنجان)، جغرافیا (فصلنامه علمی- پژوهشی انجمن جغرافیای ایران)، سال ۱۱، شماره ۳۸، صص ۳۱-۵.
- سعیدی، غلامرضا، (۱۳۸۰)، ارزیابی سیاست‌های مسکن اجتماعی در برنامه دوم توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی کشور، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، به راهنمایی اسماعیل شیعیه.
- سرتیپی پور، محسن، (۱۳۸۸)، آسیب‌شناسی معماری روستایی به سوی سکونتگاه مطلوب، دانشگاه شهید بهشتی و بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، نشر شهیدی، تهران.
- سرتیپی پور، محسن، (۱۳۹۱)، رویکرد محلی‌گرایی در معماری روستاهای ایران، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، شماره ۲، پیاپی ۲، صص ۱۴۶-۱۲۹.
- شمس‌الدینی، علی، علی شکور و روح اله رستمی، (۱۳۹۰)، تأثیر نوسازی مسکن روستایی بر اقتصاد معیشتی روستائیان، مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان ممسنی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۵، صص ۷۰-۵۷.
- شکوری، علی و نقی عسگری، (۱۳۹۱)، ارزیابی عملکرد برنامه‌های مسکن روستایی و تاثیرات آن بر کیفیت ساخت و ساز مناطق روستایی در برنامه چهارم توسعه. مطالعه موردی: استان هرمزگان، پژوهش‌های روستایی، سال ۳، شماره ۲، صص ۱۵۱-۱۱۹.
- ظاهری، محمد و بهاره رحیمی‌پور، (۱۳۹۳)، بررسی عوامل تاثیرگذار بر تغییرات کارکردی سکونتگاه‌های روستایی حوزه نفوذ کلان شهرها (مطالعه موردی: روستاهای بیرق، هروی، حاج عبدال و دیزج لیلی خانی واقع در دره ليقوان استان آذربایجان شرقی)، مسکن و محیط روستا، دوره ۳۳، شماره ۱۴۶، صص ۱۳۹-۱۲۱.
- عادل‌گیلانی، الهیار، (۱۳۸۹)، اکوویلیج در جلگه گیلان "الگوی مسکن پایدار روستایی در جلگه شرقی گیلان با تکیه بر معماری بومی"، پایان‌نامه کارشناسی ارشد رشته مهندسی معماری، دانشگاه تهران، تهران.

- فاضلی، نعمت الله، (۱۳۸۷)، مدرنیته و مسکن (رویکرد مردم‌نگارانه به مفهوم خانه، سبک زندگی روستایی و تحولات امروزین آن)، فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، دوره ۱، شماره ۱، صص ۶۳-۲۵.
- قادرمرزی، حامد، داوود جمینی، علیرضا جمشیدی و رامین چراغی، (۱۳۹۲)، تحلیل نابرابری فضایی شاخصهای مسکن در مناطق روستایی استان کرمانشاه، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۲، شماره ۱، پیاپی ۳، صص ۹۳-۱۱۳.
- قاسمی اردهایی، علی و ولی اله رستمعلی‌زاده، (۱۳۹۱)، اثرات وام مسکن روستایی در تغییرات زندگی روستایی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۳۹، صص ۸۳-۶۷.
- قدیری معصوم، مجتبی و محمد اکبرپور سراسکانرود، (۱۳۹۰)، تحلیل نقش دولت از ساخت مسکن روستایی در برنامه‌های توسعه (مطالعه موردی: برنامه چهارم توسعه کشور)، فصلنامه علمی- پژوهشی فضای جغرافیایی، سال ۱۱، شماره ۳۴، صص ۱۰۱-۷۴.
- قنبری، نوذر، مهدی رمضان زاده لسبویی و جعفر معصوم پور سماکوش، (۱۳۹۰)، نگرش ساکنین از ابعاد مسکن روستایی (مطالعه موردی: بخش مرکزی شهرستان کرمانشاه، نگرش های نو در جغرافیای انسانی، سال ۳، شماره ۳، صص ۱۲۰-۱۰۵).
- مخبر، عباس، (۱۳۶۳)، ابعاد اجتماعی مسکن، انتشارات سازمان برنامه و بودجه، تهران.
- مطیعی لنگرودی، سیدحسن و زهرا بخشی، (۱۳۸۹)، نقش اعتبارات بهسازی مسکن در توانمندی و ماندگاری جمعیت روستایی دهستان بیهق، شهرستان سبزوار، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲، صص ۴۶-۳۱.
- ملکی، سعید، (۱۳۸۹)، بررسی وضعیت شاخص های اجتماعی مسکن در مناطق روستایی شهرستان اهواز، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال ۲۹، شماره ۱۲۹، صص ۴۹-۳۲.
- مهدیان، عزیزاله و محسن سرتیپی پور، (۱۳۹۱)، مروری بر تحولات بهسازی مسکن روستایی و چشم انداز آتی، مسکن و محیط روستا، شماره ۱۴۰، صص ۲۳-۳.
- هدایت نژاد، محمود، (۱۳۷۵)، اجاره نشینی، عوارض روانی- اجتماعی و راه حل ها، مجموعه مقالات سومین سمینار سیاست های توسعه مسکن در ایران، جلد ۲، انتشارات وزارت مسکن و شهرسازی، تهران.
- یعقوبی، جعفر، ابوالفضل رنجور و زهرا خشنودی فر، (۱۳۹۲)، تحلیل مؤلفه های پیش برنده در اجرای موفقیت آمیز طرح بهسازی و نوسازی مسکن روستایی، مورد: شهرستان خداآبند، جغرافیا و توسعه، شماره ۳۲، صص ۱۶۲-۱۴۹.
- هادی زنور، بهروز، (۱۳۸۴)، فقر و نابرابری در ایران، فصلنامه رفاه اجتماعی، دوره ۴، شماره ۱۷، صص ۲۰۶-۱۶۵.
- یاسوری، مجید، (۱۳۸۶)، مقدمه‌ای بر اقتصاد روستایی با تأکید بر بخش کشاورزی، انتشارات به نشر، مشهد.
- Akpomuvie, O.B., (2010), **Self-Help as a Strategy for Rural Development in Nigeria: A Bottom-Up Approach**, Journal of Alternative Perspectives in the Social Sciences, Vol 2, No 1, P 88-111
- Ali, A., (2010), **Role and Performance of Microcredit in Pakistan**, Master's Thesis in International Business, Department of Economics and Informatics, University West. [online]: <http://hv.diva-portal.org/smash/get/diva2:323460/FULLTEXT01.pdf>
- Bateman, M., (2011), **Microfinance as a development and poverty reduction policy: is it everything it's cracked up to be? Background Note**, Overseas Development Institute (ODI). [online]: www.odi.org/resources/docs/6291.pdf

- Buckley, R. and S., Mayo, (2005), **Housing Policy in Developing Countries: Evaluating the Macroeconomic Impacts**, Review of Urban & Regional Development Studies, Vol 1, I 2, P 27–47.
- Huang, Y. and L., Jiang, (2006), **Housing Inequality in Transitional Beijing**, International Journal of Urban and Regional Research, Vol 33, I 4, P 936–956.
- Kahraman, Z.H., (2013), **Dimensions of Housing Satisfaction: A Case Study Based on Perceptions of Rural Migrants Living in Dikmen**, METU JFA Journal, Vol 30, No.1, P 1-27.
- Kissick, D., D., Leibson, M., Kogul, J., Bachmann, J., Anderson, and J., Eckert, (2006), **Housing for All: Essential to Economic, Social, and Civic Development**, World Urban Forum III in collaboration with The International Housing Coalition, Vancouver, Canada, June 19-23. [Online]: http://www.hrc.co.nz/wp-content/uploads/2012/10/housing_for_all.pdf
- Kumar, A. T. and J. K., Newport, (2007), **Micro Finance and Rural Housing- An Overview**, Published by Indian Association for Savings and Credit (IASC), New Delhi, India. [online]: <http://www.microfinancegateway.org/gm/document-1.9.26771/03.pdf>
- Mahendran, K., and A. Z., Hussain, (2010), **Disaster Resistant Rural House Design for Low Income People**, International Journal of Applied Engineering Research, Vol 1, No.1, P 77-82.
- Malalgoda, C., D., Amaratunga, and C., Pathirage, (2010), **Exploring Disaster Risk Reduction in the Built Environment**, School of the Built Environment, University of Salford, UK. [online]: <http://usir.salford.ac.uk/9769/1/1614.pdf>
- Nanda, R. P., and A. K., Pani, (2011), **Seismic Retrofitting for Rural Housing**, International Journal of Earth Sciences and Engineering, Vol 4, No. 6, P 669-672.
- Naveed, A., and T., Islam, (2010), **Estimating Multidimensional Poverty and Identifying the Poor in Pakistan: An Alternative Approach**, Research Consortium on Educational Outcomes and Poverty WP10/28, RECOUP Working Paper, No 28. [Online]: http://r4d.dfid.gov.uk/PDF/Outputs/ImpOutcomes_RPC/WP28-AN.pdf
- UNDP, (2007), **Human Development Report 2006**. [Online]: www.undp.org
- Yang, X., Y., Jiang, M., Yang, and M., Shan, (2010), **Energy and environment in Chinese rural housing: Current status and future perspective**, Energy Power Engineering, China, No 4, P 35–46.
- UNCHS, (1996), **the Habitat Agenda– Habitat II**, Istanbul, Turkey. [Online]: <http://www.unchsh.org/istanbul+5/14.pdf>